

Deleuze'ün İdealist Arzu Eleştirisi Bağlamında Hegel'in Arzu Kavramı

Hegel's Concept of Desire in the Context of Deleuze's Critique of Idealist Desire

MERT CAN YİRMİBEŞ

Mardin Artuklu University

Received: 13.01.2025 | Accepted: 27.09.2025

Abstract: Deleuze critiques the conceptualization of desire through lack and acquisition within idealist philosophy and claims that the idealist notion of desire reduces production to the production of fantasy. He proposes an alternative concept of desire, which can be understood through pure production. This critique allows for a re-evaluation of Hegel's concept of desire as an idealist philosopher. This paper examines Hegel's concept of desire in the *Phenomenology of Spirit*, by focusing on the concepts of destructiveness, production, and satisfaction. The paper argues that Deleuze's understanding of desire as production is indeed present within Hegel's concept of desire, but production cannot be regarded as the fundamental characteristic of desire as seen in Deleuze's framework. The article concludes that, based on Hegel's analysis, lack and destructiveness are necessary conditions for the productive activity in desire, and that Deleuze's critique of idealist desire underlying the relationship between lack and acquisition is not sufficiently convincing, regarding Hegel's analysis of desire.

Keywords: Hegel, Deleuze, desire, lack, production.

Giriş

Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*, yalnızca kendi döneminde değil kendinden sonra gelen felsefe geleneği için de etkileyici olmuştur. Özellikle çağdaş Fransız felsefesi Hegel'in düşüncelerini hem eleştirel bir tarzda ele almış hem de onun etkisini teorik bakışına dahil etmiştir.¹ Bu noktada, Deleuze'un Hegel'e karşı konumlandırılışı, eleştirinin önemli bir örneğini sunmaktadır. Deleuze idealist geleneğin arzu kavrayışını ortaya koyarken, Hegel'i doğrudan hedef almasa da aralarındaki kuramsal ilişki, bu iki düşünür arasında çapraz okuma yapmamıza olanak tanımaktadır. Deleuze'un idealist arzu olarak tariflediği kavramsallaştırmanın belirlenimleri Hegel için de bir noktaya kadar geçerli olduğu öne sürülebilir. Deleuze'un idealist arzu kavrayışına atfettiği temel kavram eksiklik olduğu ve Hegel'in arzu analizi özbilincin arzusunun kendinden olmayana yönelimini eksiklik düzleminde kurduğu için, Deleuze'un çizdiği idealist kategori içerisinde Hegel'in ele alınması mümkündür. Deleuze doğrudan Hegel'i hedef almasa da sunmuş olduğu idealist arzu kategorisi Hegel için uyumlu görünmesine rağmen, bu kategorileştirmeyi sunarken eksiklik kavramından bir çıkarım olarak sunduğu idealist arzunun sadece fantezi üreteceğine dair iddia Hegel nezdinde problemli görülebilir.²

Deleuze'un ortaya koymuş olduğu arzunun salt üretim olarak kavranmasının arzu belirlenimleri sunması açısından yeterli olmadığı, en azından idealist düşünce içerisinde düşünülebilecek Hegel'in tanımladığı arzu kavramında arzu eksiklik belirlenimi barındırıyor ve nesneye yönelimini ve nesneyi yıkımı bu eksiklikle motive ediyor olmasına rağmen, üretimin fantezi üretimiyle sonuçlanmadığı belirtilecektir. Aynı zamanda eksiklik olarak tasarlanan arzunun, zorunlu olarak elde etme ile ya da tatmin ile sonuçlanamayacağı iddia edilecek ve arzunun yıkıcı etkinliğinin tatmin

¹ Hegel'in fenomenolojisinin Fransız düşünürlerdeki etkisini daha kapsamlı görebilmek için okuyucular Butler'in *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth-Century France* isimli eserini inceleyebilirler.

² Buchanan'a göre, Deleuze ve Guattari'nin eleştirisi bütün bir batı felsefi geleneğinin arzu kavramsallaştırmasında zorunlu bir değişimi önerir (Buchanan, 2008, s. 47). Bu açıdan bakıldığında, Deleuze'un hedefinin yalnızca Platon ve Kant olmadığı görülebilir. Hegel'i Deleuze'un eleştirisinin karşısında konumlandırmak bu görüşle birlikte meşru olacaktır. Ancak bu metinde önerilen çapraz okumanın kuramsal temelini sunmak daha ikna edici olduğu için, Deleuze'un eleştirisinin hedefi olan arzu kavramsallaştırmasının Hegel'de bulunduğunu göstererek bu okumayı gerçekleştirmek için daha uygun olacaktır.

sağlamayacağı iddia edilecektir. Tüketen arzu tatmine ulaşamayacağı için sürekli yeni bir nesneye yönelir, başka bir ifade ile arzunun yıkılan nesneyle birlikte başka bir nesneye yönelerek kendisini sürekli yeniden ürettiği iddia edilecektir.

Bu makale, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi* eserinde geliştirmiş olduğu bilincin kendini bilme ediminde arzunun konumunu yine Hegel'in ele aldığı biçimde fenomenolojik olarak ele alacaktır. Öncelikle, Deleuze'ün idealist arzu eleştirisi ve bunun karşısına konumlandığı üretim olarak arzu kavramı açıklanacaktır. Ardından, Deleuze'ün eleştirisinin Hegel'in arzu analizi üzerinden haklılığını görebilmek için *Tinin Fenomenolojisi'*deki arzu kavramının konumu ve kapsamı kavramsal ön hazırlık olarak sunulacaktır. Arzu kavramı, Hegel'in ortaya attığı biçimiyle üç ana moment üzerinden açıklanacaktır. İlk olarak, arzunun yıkıcı bir eylem barındırdığından hareketle, arzunun bilinci tatmin edebilecek bir etkinlik olmadığına temelleri sunulacaktır. İkinci olarak, arzunun yıkıcılığı, aynı zamanda nesneye sınırsız bir yönelişi beraberinde getirdiği ve dolayısıyla nesnenin sürekli yeniden-üretimini içerisinde barındırdığı iddia edilecektir. Üçüncü olarak, arzunun tatmine ulaşamaz oluşunun nedeni, arzu nesnesinin bağımsız olduğu iddiası ile ele alınacak ve bu bağımsızlığı arzunun aşamayacağı iddia edilecektir. Sonuç olarak, Deleuze'ün idealist arzu fikrine karşı ortaya koymuş olduğu, arzunun salt eksiklik kavramıyla anlaşılmaması gerektiğine dair öneri, idealist kampta yer alan bir düşünür olan Hegel'in arzu üzerine yapmış olduğu analiz ekseninde, Deleuze okuyucularını karar vermesi güç iki seçenek arasında bıraktığı iddia edilecektir: a) Hegel'in idealist arzu kampta yer almaması gerekir, ancak Hegel arzuyu eksiklik kavramıyla birlikte tasarladığı için Deleuze'ün idealist arzu kavramına atfettiği kriterle uyumludur. b) İdealist arzu kavramı Deleuze'ün ifade ettiği gibi eksiklik ve elde etmeyle arzunun tatmini denkleminde zorunlu olarak işlememektedir. Bu noktada, her iki seçenek açısından Deleuze'ün idealist arzu kavramına getirmiş olduğu eleştirisinin Hegel'in arzu analizi nezdinde geçerliliği olmadığı gösterilecektir.

1. Deleuze'ün İdealist Arzu Eleştirisi ve Üretim Olarak Arzu

Deleuze ve Guattari psikoanaliz ve Marksizmi ortaklaştıran yeni bir analiz biçimi ortaya koyabilmek amacıyla, üretim kavramını arzu kavramına dahil ederek, arzu kavramıyla sosyal üretimi ve yeniden-üretimi

anlamaya çalışmaktadır (Buchanan, 2008, s. 39). Deleuze'ün incelemesinde arzu, üretim olarak ve eksiklik/elde etme olarak iki şekilde incelenir. Saf üretim olarak arzu Deleuze'ün önerisiyken, eksiklik olarak arzu Platon'dan Kant'a kadar uzanan, Kant'la birlikte revize edilmeye çalışılan ancak temel olarak içeriğinde eksiklik belirleniminin bulunduğu ve elde etme ile sonuçlanan arzu kavramıdır. Arzu eğer eksiklik kavramı etrafında değerlendirilirse, o zaman arzu sadece fantezi üretme etkinliği olarak görünür (Deleuze & Guattari, 2000, s. 25). Deleuze arzunun saf bir üretim etkinliği olduğu düşüncesini koruyarak idealist okumayı yeniden düzenlemeye çalışmaktadır.

Deleuze'ün arzu eleştirisi, arzunun amaç tarafından şekillenmiş bir aktivite olarak tasarlanmasına karşı olmayı içermektedir. Arzunun eksiklikle tanımlanması arzunun harekete geçiren eylemliliğini bir amaç etrafında örgütlemesine neden olur. Bu yüzden, üretim bir salt üretim olmaktan çıkıp bir şeyin üretimi olur. Halbuki Deleuze'ün çizmiş olduğu arzu, üretimini bir şey üzerinden kurmayan saf etkinliktir—ya da daha genel olarak *telos* için eylem zemini değil, Nietzscheci güç ve Spinozacı *conatus* kavramı gibi saf eylemdir.

Deleuze'ün ortaya koymuş olduğu arzu kavramını idealist gelenekten ayıran en önemli unsur, arzunun ideal bir boyutla sınırlandırılmayacak olmasıdır. Deleuze'e göre, idealist gelenek arzuyu eksiklik kavramıyla tanımlayarak zihinsel bir etkinliğe hapsedmiştir. Başka bir deyişle, idealist gelenek için arzu bir nesnenin eksikliği ve bu eksikliğin tamamlanışı olarak kendini gösterir.

Deleuze'ün tüm projesi eksiklik ve olumsuzlama karşısında konumlandırılmıştır. [...] Deleuze'e göre arzu hem olumlu hem de üretkendir [...]. Arzu eksiklikten —sahip olmadığımız şeyin arzulanmasından— başlar. Arzunun çıkış noktası bağlantıdır; hayat kendisini devam ettirmeye ve zenginleştirmeye çalışır ve bunu da diğer arzularla bağlantı kurarak yapar. (Colebrook, 2013, s. 122)

Deleuze elde etme (*acquisition*) olarak arzu ve üretim (*production*) olarak arzu arasında bir ayrım yapar. Elde etme olarak arzu, arzunun eksiklik etrafında organize edilmesi ya da spesifik olarak nesnenin eksikliğinden doğru kurgulanan bir kavram olarak ortaya atılırken (Deleuze & Guattari, 2000, s. 25), üretim olarak arzu, Deleuze'ün idealist geleneğin karşısına

koyduğu bir arzu kavrayışı olarak “üretimin üretimi” etkinliğidir (Buchanan, 2008, s. 49). Bu üretim sosyal ve doğal düzlemde pratikte gerçekleşen bir etkinliktir.

Deleuze'ün ayırımına göre, her iki arzu kavramında da üretimin özel bir konumu olduğunu ancak iki kavramda üretimin farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Deleuze bu iddiasını temellendirmek için idealist gelenek içerisinde görmüş olduğu arzunun üretim faaliyetine odaklanarak, idealist arzu kavramının içkin bir eleştirisini sunar. Bunu yaparken idealist gelenek içerisinde devrimci olarak adlandırdığı Kant'a odaklanır. Buna göre Kant, arzuyu temsil nesneleri olarak kavrayarak, arzunun üretimini fantezi üretimine, başka bir deyişle zihinsel üretimle sınırlandırmıştır (Deleuze & Guattari, 2000, s. 25). Bu durum Kant'ı arzuyu eksiklik olarak tanımlamaya ve aynı zamanda arzunun üretim etkinliğini temsil üretimi ile sınırlandırmaya götürmektedir. Deleuze'e göre, Kant'ın felsefesinde “[...] gerçek nesneler ancak ve ancak dışsal nedensellik ve mekanizm ile üretilebilir [...]” ve arzu tarafından üretilen nesne yalnızca psikik gerçekliğe sahiptir (Deleuze & Guattari, 2000, s. 25). Kant'ta temsil üretimi ile sınırlandırılan arzunun üretimi, salt zihinsel ya da fantezi üretimi olarak kalacaktır. İdealist gelenek içerisinde arzu bir üretim etkinliği olarak ortaya çıkmaktadır ancak bu üretim yalnızca fantezi (zihni olanın) üretimi olarak kendisini ortaya koymaktadır.

Buradan görüleceği üzere, Deleuze'ün eleştirisinin ana hedefi, arzunun yalnızca eksiklik düzleminden tanımlanması değil, bu tanımın ayrıca arzuyu fantezi üretimi olarak sınırlandırmasıdır. Deleuze'e göre “[...] eğer arzu üretirse, onun ürünü gerçektir. Eğer arzu üreticisiyse, o yalnızca gerçek dünyada üretici olabilir ve yalnızca gerçeklik üretebilir. [...] Arzu hiçbir şeyden mahrum değildir: kendi nesnesinden mahrum değildir” (Deleuze & Guattari, 2000, s. 26). Deleuze'ün arzu tanımlamasından hareketle, arzunun üretimle birlikte kurgulandığını ve idealist geleneğin gerçek üretimi görmezden geldiğini iddia edebiliriz. Bu bizi Deleuze'ün kritiğinin referans aldığı arzu kavramının zorunlu koşulu olan üretim kavramının merkeziliğine götürecektir.

Üretim eğer Deleuze'ün iddia ettiği üzere, elde etme ve üretim olarak arzu kavramlarındaki ortak nokta ise, yani arzu kavramının zorunlu koşulu ise, o halde bu idealist gelenek içerisinde yer alan arzu kavramı açısından

bu durum aynı olmalıdır. Deleuze'ün eleştirisinin ne düzlemde haklı olduğunu görebilmek için Hegel'e bakmak yerinde olacaktır. Hegel hem Deleuze'ün tarif ettiği arzu kavramının idealist gelenek düzleminden okuması ile hem de arzu kavramının üretim içerdiğini iddia etmesiyle, Deleuze'ün eleştirisinin geçerliliğini görebilmek adına Deleuze'ün çizmiş olduğu idealist okuma sınırları içerisinde düşünülebilecek önemli bir figürdür.

Deleuze'ün öne sürmüş olduğu eleştiri, arzunun psişik (*psycical*) bir olgu olarak ele alınmasına karşı gerçek olarak ele alınmasını içerir (Gao, 2013, s. 407). İdealist geleneğin arzu tasarımını fantezi üretimiyle sınırlı olması dolayısıyla eleştiren Deleuze'e göre, arzu psişik fantezi değil aynı zamanda gerçekliği de üretir. Burada Deleuze'ün vurguladığı önemli nokta, arzunun yalnızca zihni bir olgu olarak ele alınmaması gerektiğidir. Hegel'in arzu analizi benzer kaygılar taşır. Hegel'in *Fenomenolojisi*, özne ile ilişkili olsa da fenomenolojik olarak anlaşılacak istenen bu özne psişik niteliklerinden soyutlandırılmış bir özne olarak ele alınır. Hegel'in *Fenomenoloji*'si, bilincin bilme biçimlerini ortaya koyan ve bunu yaparken salt öznenin değil, nesnenin de bilmedeki etkin rolünü ortaya koyan bir projedir. Bu projenin ele aldığı arzu kavramı da dolayısıyla psişik-olmayan çerçevede bir anlatı sunmaktadır.³ Bu noktada, idealist geleneğin arzuyu psişik bir çerçevede ortaya koyduğuna yönelik Deleuzecü eleştiriye kolayca bertaraf etmek mümkündür. Ancak daha da temellendirilmiş bir ret sunmak ve dolayısıyla Deleuze'ün iddiasının ikna edici olmadığını göstermek için Hegel'in fenomenolojik arzu analizine odaklanmak gerekmektedir.

2. *Tinin Fenomenolojisi*'nde Arzunun Konumu

Bu bölümde Hegel'in sunmuş olduğu arzu analizinden önce arzu kavramının *Tinin Fenomenolojisi*'ndeki konumu ortaya koyulacaktır.⁴ Arzunun

³ Özel olarak sadece Hegel'in arzu tartışmasında işleyeceğimiz psişik olmayan okumayı, Kalkavage *Tinin Fenomenolojisi*'nin geneline yayarak işlemektedir (Kalkavage, 2007). *Tinin Fenomenolojisi*'nin bilinç üzerine psikolojik bir çözümleme olmadığını belirten okumalar Hegel üzerine olan literatürde genel kabul gören bir görüş olmasına karşın, Kalkavage'in *Tinin Fenomenolojisi* üzerine bütünsel olarak bu motivasyonla bir okuma sunması değerlidir.

⁴ Stanley Rosen, daha geniş çapta bir arzu okumasıyla Hegel'in birey belirlenimlerinden dünya tarihi belirlenimlerine kadar arzuyu belirlenimlerin oluşmasının motoru olarak adlandırır (Rosen, 2000, s. 30). Buna göre, arzu ilk olarak bireyin bireyselliğini kurma çabasına işaret ederken, aile, sivil toplum ve devlette de arzu, bireyin kendi özgürlüğünü gerçekleştirme dinamiği olarak korunur. Rosen'a göre arzunun tatmini bireyin aktüel özgürlüğünü nesnel olarak devlette tesis etmesiyle mümkündür (Rosen, 2000, s. 31). Bu tarz geniş çaplı okuma arzunun tam olarak neye tekabül ettiği veya hangi belirlenimlere sahip olduğunu

fenomenolojik analizi, bilme biçimi olarak bilincin önce nesnesini sonra da kendini bilme (ya da özbilinç) sürecinden oluşur. Arzu nesneden doğru kendisinin bilgisine ulaşmaya çalışan bilincin bir eylemselliğidir. *Kendinin* bilgisini edinmede ortaya çıkan bir eylemsellik halidir. Hegel'e göre kendiliğin (öznenin) fenomenolojik bilgisi, özcede (kendinde) arandığı kadar nesnede de aranmalıdır. Bu nedenle, arzu nesneden özneye dönüşü içeren bir hareket olarak tanımlanır (Hegel, 1977, §167)⁵.

Hegel'e göre bilincin bilme biçimlerinden ortaya çıkan sonuç, bilincin nesnesini bilme ediminde bilmenin tamamlanabilmesi için bilincin kendi bilgisine sahip olmasıdır. Başka bir ifade ile, bilincin kendinden-olmayanının bilgisi ancak ve ancak kendi bilgisinin inşasıyla mümkündür. Bu nedenle *Fenomenoloji*'deki bilme üzerine yapılan bilinç incelemesi yerini özbi-lince ve özbilincin kendi bilgisini nasıl kurguladığına bırakır.

Hegel bilincin dolaysız nesnesini bilme biçimlerini üç başlık altında ele almıştır. Her bir bilme biçimi kendisini nesneyi bilebileceği en maksimum düzeyde konumlandırır. Ancak her bilme biçiminin kendi yetkinsizliği yine kendi içerisinde ortaya koyulur. Bu nedenle bilincin nesnesini bilme eylemi, nesnenin mutlak bilgisine vakıf olmakla sonuçlandırılmaz. Aksine, bilincin nesnenin bilgisinden kendinin bilgisine geçişine neden oluşturacak muğlaklık zemini yaratır. Bilincin bilme eylemini oluşturan bu üç biçim sırasıyla, duyumsama, algı ve anlama yetisi olarak ortaya koyulmaktadır.

İlk olarak duyumsama yetisi ile bilinç, kendisinin duyu nesnelerinden ayrı olduğunu ve nesnelerin kesin bir biçimde var olduklarına dair kesinlik iddiası taşımaktadır. Ancak bu kesinlik iddiası duyumsanan nesnenin ne olduğu üzerine spesifik bir iddia değildir. Aksine yalnızca duyumsayan öznenin karşısında duyumsanan nesnenin evrensel olarak var olduğu iddiasıdır. Duyusal kesinliğin bilinç için sunabileceği en kesin bilgi bununla sınırlıdır.

İkinci olarak bilinç, algı ile nesnesine yönelir. Ancak algı nesnesinin yalnızca niteliklerine dair bilgi sahibi olabilir. Onun için yekpare bir nesne

ifade etmesi açısından sıkı olmadığı için bu metinde yapacağımız arzu analizinde takip etmek güçtür. Okuyucular Rosen'in yorumunu, Hegel'in arzu kavrayışını anlamak için değil ama arzunun Hegel felsefesinde etkin konumda ele alınabileceğini görmek için takip edebilirler.

⁵ Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'ne yapılan atıflar daha isabetli olması için İngilizce (Hegel, 1977) ve Almanca (Hegel, 1986) edisyonunda yer alan paragraf numaralarıyla (§) belirtilmiştir. Metinde yer alan Türkçe çeviri her iki edisyon karşılaştırılarak yapılmıştır.

ancak nitelikler toplamı olarak düşünülebilir. Bu nedenle, algı nesnede tek tek algıladığı nitelikleri birbirleriyle uyumlarına göre *ayrıcalarla* yan yana koyarak nesneye atfeder. Masa kahverengidir, ayrıca dikdörtgendir, ayrıca ahşaptır vb.. Algının nitelikler toplamını nesne olarak görmesi, nesnenin kendi niteliklerine karşı kayıtsız kaldığını gösterir. Çünkü aynı nitelikler farklı nesnelere de tutunabilir. Masa kahverengi olduğu gibi, bir kalem de kahverengi niteliğini alabilir. Algı için nesnenin hiçbir spesifik karakteri yoktur—hangi niteliklerin onda toplanabileceğini gösterebilecek kadar bile belirli bir özelliği yoktur. Bu nedenle algıya göre, nesne soyut bir evrensellik taşır, tıpkı duyu-kesinliğinin nesnesini soyut evrensel olarak görmesi gibi.

Son olarak, bilinç anlama yetisi (*Verstand*) ile nesnesinin bilgisine ulaşmaya çalışır. Algının çoklu nitelikleri tekil nesnede ayrı ayrı ele alması, anlama yetisi çerçevesinde bir etkinliğin kendi ifadesi olarak ele alınır. Bu etkinlik, Hegel tarafından kuvvet olarak adlandırılır. Kuvvet, niteliklerin toplamının tek bir nesneye dönüşü olarak görülür. Anlama yetisi nesnesini kuvvetler oyunu olarak anlar ve bu kuvvetin kendisi ve ifadesi olarak ya da iç ve dış olarak ikiye bölünmüşlüğü gösterir. Bu bölünme anlama yetisi için nesneler dünyasının kendi içine kapanmış halini ve bu kendiliğin dışa vurulmuş halini barındırır. Dışa vurulmuş iç, duyuşal olana hitap ederken, iç ise anlama yetisinin çalışabileceği alana girer. Hegel'e göre dışın içselleşmesi sonsuz bir döngüde tekrarlar kendisini gösterir. Anlama yetisi duyulur olanı nesneye içkin olarak anlamaya çalışır ve burada ortaya çıkan sonuç, anlama yetisinin dışı iç olarak kurgulamasının sonsuzluk barındırdığıdır. İçleşme faaliyeti olarak adlandırılacak bu etkinlikte bilinç, kendisine dışsal olanı bilmeye çalışırken, nesneye içsel olanın kurgulamasını yapmaktadır. Bilinç için, bu sonsuzlukla denktir. Bu nedenle, Hegel anlama yetisinin nesnesini, duyuşal-algısal nesneler değil, sonsuzluk fikri olduğunu belirtir (Hegel, 1977, §160). Bu sonsuzluk dışın içe sürekli dönüşümünü içerdiği için, Hegel bunu bilincin nesnesine doğru dışlaşması ve içe yani kendine geri dönmesiyle özdeşleştirir.

Bu geri dönüş bilincin özbilinç olarak kurulumu için zorunlu olmakla birlikte, özbilinci belirlemek/tanımlamak için yeterli değildir. Bu nedenle bilincin nesnesini bilme ediminin sonucu olarak ortaya çıkan bilincin kendine geri dönüşü Hegel'e göre bilincin özbilinç olarak ilk belirlenimidir. Bu

belirlenim, Hegel'e göre arzudur. Başka bir ifade ile, arzu özbilincin kurucu bir hareketidir. Özbilinç bu geri-dönme hareketi haricinde başka bir şey olmadığı için, “[...] özbilinç arzudur [...]” (Hegel, 1977, §167). Bu nedenle arzu analizinin bizi özbilince götüreceği gibi, özbilincin ne olduğunun bilgisi yine arzu tarafından kurulan bir eylem olduğu için bizi arzu kavramına götürmektedir. Hegel'e göre özbilincin arzu olarak anlaşılması öncelikle iki boyutlu bir yapıya sahiptir. İlk olarak, özbilinç kendisi-olmayandan kendisine dönüşü içerdiği için, kendisi haricinde bir şeylerin varlığı varsayar. Bu açıdan, arzu olarak özbilincin nesneye ihtiyacı vardır ve nesneye yönelir. Ama aynı zamanda arzu olarak özbilinç, nesnesinden kendisine geri-dönüşü içerir. Bu açıdan ise, arzu bilincin özbilinç olarak kurulumu için gerekli olan kendine-dönüşü barındırır. Butler'ın ifadesi ile “[a]rzu yönelimseldir ve arzu her zaman verili bir nesnenin/ötekinin arzusudur veya verili bir nesne/öteki için bir arzudur, ama aynı zamanda arzu öznenin keşfedildiği ve geliştirildiği bir kiplik olması anlamında refleksiftir” (Butler, 2012, s. 25).

Sonuç olarak, Hegel'in arzu tartışmasının *Fenomenoloji*'deki yeri için önerebileceğimiz iddia, arzunun bilincin özbilinç olma yolunda kendi eylemi olarak ortaya koymuş olduğu ilk hareket olmasıdır. Başka bir ifade ile, bilinç ancak ve ancak arzunun dışa dönük ve içe dönük ya da refleksif etkinliği ile özbilinç olarak kendisini kavrayabilir. Ancak bu tanımlama, özbilincin arzu olarak ne olduğuna dair net bir çıkarım yapma olanağı veremeyecektir. Bu nedenle, Hegel'in arzu belirlenimleri için ortaya koymuş olduğu argümanları yıkıcılık, yeniden-üretim ve tatmin kavramları etrafında ele almak, arzunun kendi üretim eylemini barındırdığını göstermek için yeterli zemini sunacaktır.

3. Arzu ve Yıkıcılık

Bir önceki bölümde tartışılan bilincin bilme biçimleri bilincin kendisi olmayana dair kurmak istediği objektif bilginin olanaklarını gösterirken, objektiflik ve kesinlik iddiasının her zedelenmesi bilinci bilme etkinliğini gerçekleştiren sabit objektif varlığın *ben* olduğu fikrine götürmektedir. *Ben* bilinç olarak duyumsamada, algıda ve anlama yetisinde sabit bilen olarak kendisini korurken, *benin* nesnesine dair ortaya koyduğu bilme kiplikleri değişir. O halde bilincin kesinlik iddiası için gideceği yer, kendisinden başkası olmamalıdır. Aslında Hegel'in ortaya koymuş olduğu argümantasyon, nesnenin bilgisine sahip olmanın nesne ve özne ayrımını özned

kapanacağına dair bir çıkarıma dayanmaktadır (Hegel, 1977, §166). Buna göre, bilinç nesnenin duyum, algı, anlama yetisiyle bilgisine vakıf olduğunda oluşan şey kavramdır. Kavram, o halde, bilme sürecinin kendisidir ve bu süreç bilinçten bağımsız gerçekleşemez. Bilme, bilinç ve kavram, *ben* altında birleşir ve birleşimde kavram nesneyle bir ve aynı olur. Ortaya çıkan bu birliğin ya da *benin* farklı türde bir bilme etkinliğine tabii olarak bilinmesi gerekir (Hegel, 1977, §167). Bu bilme etkinliğinin ne olduğu Hegel'in özbilinç ve özbilincin reflektif hareketi olarak arzu tartışmasında ortaya koyulmaktadır.

Özbilinç olarak bilinçte iki boyut mevcuttur: a) bilincin karşısında duran nesnesi yani bilincin bilinç olarak nesnesini bilme aktivitesi ve b) özbilincin bilincin reflektivitesi ya da kendine dönüşü olması sonucu nesnesinin de olumsuzlayan kendilik inşası ya da bilincin kendini bilmesi. Birinci boyut bilinç tarafından gerçekleştirilen ve aynı zamanda özbilinçte de içerilen şeyler iken, ikincisi bilincin özbilinç olarak gerçekleştirmesi gereken boyuttur. O halde, özbilincin bilincin nesnesini olumsuzlaması edimini, özbilincin arzu olduğu argümanıya düşündüğümüzde, arzu olarak özbilincin nesnesini olumsuzlaması gerekmektedir.

Bu olumsuzlama eyleminde özbilinç olumsuzlaması gereken şeyin yaşam⁶ olduğunu bilir ve aynı zamanda bu olumsuzlama kendisini yaşayan varlık olarak görmesine olanak tanır (Hegel, 1977, §172-3). O halde ilk olarak incelememiz gereken şey, özbilincin arzu-nesnesini ya da arzu-nesnelerinin bütünselliği olarak yaşamı olumsuzlamasının ne anlama geldiğidir. Olumsuzlama burada yıkıcı ve tüketici bir etkinlik olarak ortaya çıkar, bu nedenle arzu-nesnesi arzu olarak özbilinç tarafında tüketilir. İkinci olarak ise bu yıkıcı ve tüketici etkinliğin yaşamı hedef almasına rağmen özbilincin kendini yaşayan varlık olarak görmesidir. Olumsuzlama o halde çift anlam ile gelir; olumsuzlama arzu-nesnesi için yıkıcı iken, arzu olarak özbilinç için kendisini yaşayan varlık olarak bilmesinin olanağını verir.

Arzu olarak özbilinç kendisi ile kendisi-olmayan arasındaki ilişkiyi, arzu ve arzu-nesnesi arasındaki ilişkiyi, olumsuzlama üzerinden kurar. Arzu

⁶ Burada ele alınan yaşam kavramı, biyolojik bir yaşam kavramı olarak doğum ve ölüm ekseninde değil, dolayısıyla organik veya inorganik varlık fark etmeksizin, varlığın bozuluşa (olumsuzlamaya) tabii olmasıyla açıklanabilir. Şey eğer kendini organize edebilen bir yapıya sahipse veya bağımsız ve bozuluşa tabii ise yaşayan varlıktır.

olarak özbilincin karşısında duran nesne özbilinç tarafından yaşayan varlık olarak görülür, çünkü nesne arzu tarafından tüketilmektedir. Nesnedeki bu başkalaşma, onun yaşayan bir varlık olduğunu özbilince gösterir. Arzu nesnelerini özbilince yaşayan varlıklar olarak gösteren ya da yaşam kavramını öne süren şey, nesnenin kendisi değil, özbilincin arzu nesnesiyle kurduğu ilişkidir. Arzu olarak özbilinç yaşamı olumsuzlanması gereken varlık biçimi olarak görür. Bu olumsuzlama edimi arzu nesnesinin yıkımıdır. Arzu kendisine nesne olarak aldığı her varlığı tüketmek ya da yıkmak için çabalamaktadır. Bu nedenle arzu ilk olarak kendisini yıkıcılık üzerinden göstermektedir.⁷

Bu yıkıcı etkinlik içerisinde özbilinç kendisini tüketmiş olduğu şeylerle, yani arzu nesneleriyle, yeniden tanır ve kurar. Bilincin nesnesine dışsal kalarak duyumsamaya, algılamaya veya anlamaya çalışmasından farklı olarak özbilinç nesnesine nüfuz eder, yapısını bozar ve tüketir. Arzunun eylemselliği özbilince nesnesinin tüketim/yıkımıyla birlikte kendini özbilinç olarak kurgulamanın olanağını sunar. Ancak Honneth'e göre, özbilinç kendisini çevreleyen dünyayı ortadan kaldırarak tatmine ulaşabileceği yanılgısı içerisindedir çünkü onu çevreleyen dünya onun yıkıcı eylemine karşı bütünsel olarak hala karşısında durmaktadır (Honneth, 2009, ss. 84-85).

Arzunun bu yıkıcı eylemi sonucunda ortaya çıkan şey, özbilincin nesnesinin tüketimiyle kendisini koruyarak var ettiridir. Başka bir ifade ile, arzu olarak özbilinç kendi dışında bulunan yaşamı yıkar/tüketir. Bu yıkıcı eylem, kendisini öz-organizasyona dayalı bir varlık ve tükettiklerinin kendinde yol açtığı değişikliklerle birlikte kendisinin de bir yaşayan varlık olduğunu gösterir. Arzunun yaşamı olumsuzlaması ya da nesnesindeki yaşamı hedef alarak nesnesini yıkması, arzunun yaşayan varlık eylemi olduğunu gösterir.

⁷ Burada Hegel'in arzu kavramını ifade ederken neden *Wunsch* kavramını değil de *Begierde* kavramını kullandığını daha iyi anlayabiliriz. *Wunsch* tatmin edilebilir bir istek olarak görülebilirken, *Begierde* doyumsuzluğu ifade eder. Hegel'in bilincin arzusuyla ifade etmek istediği, sürekli bir doyumsuzlukla nesneyi tüketen ve kendisini kuran eyleme işaret etmektedir. Houlgate'e göre *Begierde* özbilincin kendilik inşası için nesneleri umursamazca yok etme (*wantonly destroying*) eylemidir (Houlgate, 2013, s. 86). Honneth'e göre ise, Hegel arzu kavramıyla başlangıçta "[...]zihinsel değil bedensel bir aktiviteye atıfta bulunmuştur" (Honneth, 2009, s. 79). Honneth'in bedensel aktivite olarak adlandırdığı arzunun bu yıkıcı eylemidir.

Arzu olarak özbilincin nesnesini olumsuzlama eyleminde çıkan sonucu, Hegel şöyle ifade eder:

Tüketilen şey özdür: evrenselin pahasına kendini sürdüren ve kendine kendisiyle birlik olduğu hissini veren tekillik, tam da bu şekilde, kendisi için var olması ötekine karşı antitez olmasını aşar. Onun kendi kendisiyle olan verili birliği, farklılıkların *akışkanlığı* ya da farklılıkların *genel olarak çözümlmesidir*. Ama tersine, tekil varoluşun ortadan kalkması aynı zamanda onun üretimidir (Hegel, 1977, §171).

Özbilincin karşısında duran nesne tıpkı diğer arzu nesneleri gibidir. Arzunun bir nesnesini tekil yapan şey onun kendi kendini organize eden yaşayan varlık olmasında yatar. Bu belirlenim ona, ancak ve ancak özbilincin yaklaşımıyla, özbilincin onu arzu nesnesi olarak görmesiyle mümkündür. O halde bir nesne sadece arzu nesnesi olmasıyla tekil ve yaşayan varoluştur. Bu onu diğer nesneler arasında kurduğu farkın yitimine ve dolayısıyla bu farklılığın ortadan kalkmasına sürükler. Nesne kendinde nesne olarak tüketilir/yıkılır ama aynı zamanda arzu nesnesi olarak yeniden üretilir.

Özetle, arzunun yıkıcı eylemi arzunun eylemselliği için zorunlu bir adım iken, nesnenin arzu nesnesi olarak kurulumu için de zorunludur. Bu kurulumla birlikte, arzu olarak özbilinç refleksif olarak yıkımı gerçekleştiren bir varolma haliyken, nesnesini de içeren kendini, kendi özelliği olarak bilir. Arzu olarak özbilinç, saf eylemselliğini nesnenin yıkılmasıyla başlatır ve nesneyi kendi nesnesi (arzu nesnesi) olarak yeniden kurmasıyla gerçekleştirir. O halde, arzunun üretim etkinliği olarak kavranmasının zorunlu yolu olarak yıkım görünmektedir ve yıkımın etkin nedeni olarak özbilincin kendiliği ile nesnenin kendiliğinin özbilinçte ortaya koymuş olduğu eksikliklerdir. Bu eksiklik ancak ve ancak özbilincin nesnesine arzu nesnesi belirlenimi vermesiyle giderilebilir ve bu nesnenin yıkımını içerir. Deleuze'un arzuyu saf üretim olarak kurgulamasının aksine, Hegel'in üretim için yıkımı önermesi uygun bir karşıtlığın yanında arzunun bu yıkıcı etkinliği, Deleuze'un idealist arzu kavramı altında tasarladığı arzunun fantezi üretimi olarak kurgulanmasının Hegel nezdinde geçerli olmadığını göstermek için bir adımı oluşturmaktadır. Hegel'in analizinde üretilenin fantezi değil nesnenin arzu nesnesi olarak yeniden üretilmesidir ya da arzu eyleminin özbilinci kurucu etkinliğidir. Hem nesnenin arzu nesnesi olarak kurulumunu ve hem

de özbilincin kurucu etkinliğini üretim kavramıyla birlikte Hegel'in analizi ile değerlendirerek temellendirebiliriz.

4. Arzu ve Üretim

Bir önceki bölümde, Hegel'in arzu kavramının nesneyi yıkıcı bir etkinlik barındırdığı ve bu yıkıcılığın nesneyi arzu nesnesi olarak yeniden kurulumuna olanak sağladığı ileri sürüldü. Bu bölümde nesnenin arzu nesnesi olarak kurulumunun onun üretimi olmakla birlikte arzunun da sonsuzca yeniden üretiminin bir gerekliliği olduğu iddiası temellendirilecektir. Bu temellendirme için arzunun tekillikler olarak nesneler çoklusuna yönelimine odaklanmamız gerekmektedir.

Arzu olarak özbilinç, kendi nesnesini dışsallıkta ve bir çokluk içinde bulur. Bilincin çoklu nesnelere arzu ile yönelimi şunu gösterir: bir tekillığe yönelen arzu o tekillliği yıkarak/tüketerek yeni bir tekillğin yıkımı/tüketiminin başlangıcını yapar. Arzunun şimdiye kadar belirlenmiş tek eylemi nesneye yönelim ve onu yıkmak olduğu göz önüne alındığında, arzu sonsuzca bu eylemi tekrarlamaktadır. O halde, arzu kendisini bu yıkıcılıkta tekrar tekrar örgütler ve üretir. “Diyebiliriz ki, o başlangıçta arzunun ve nesnenin devamlı yeniden üretiminde doğar. Nesne olumsuzlanır, arzu doyurulur (*quenched*) ama arzu yeniden ortaya çıkar ve başka bir nesne olumsuzlanmak için kendisini arzuya sunar” (Hyppolite, 2000, s. 162). Burada Hyppolite'in arzunun olumsuzlama eylemindeki devamlılığa yapmış olduğu vurgu yerindeyken, arzunun doyuma ya da tatmine ulaştığı noktasında Hegel ile aynı düşüncede olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü öncelikle arzu yeniden üretimi gerçekleştirmesinde en büyük neden arzu eyleminin sonucunun doyumla bitmemesi ve arzunun süreklilikle nesneyi olumsuzlama eylemidir. Buradaki önemli olan nokta doyuma ulaşmak amacıyla arzunun bu eylemi gerçekleştiriyor oluşudur. İkinci önemli nokta ise, özbilinç olarak arzunun doyuma ulaşabilmesinin tek koşulu nesnesinin başka bir özbilinç dolayısıyla olumsuzlanmış bir biçimde kendisine sunulmasıdır. Özbilinç için doyum ancak ve ancak efendi ve köle bilinçlerinin kurmuş olduğu ilişkide ulaşılabilir. Ancak burada arzu olarak özbilinçte Hegel'in ilgilendiği asıl fikir, özbilincin arzu olarak sürekli yıkıcı bir doğaya sahip olmasıdır ve bu yıkıcılığın çift yönlü bir üretimle sonuçlanıyor olmasıdır.

Hyppolite bunun farkında olmuş olmalı ki, sonrasında arzunun hiçbir zaman tam anlamıyla kapsanamayacağını belirterek, arzunun her yıkım

eyleminden sonra kendine geri dönüşünün arzusun karşısında bir ötekilik yarattığını belirtir (Hyppolite, 2000, s. 163). Hyppolite'in bu tespiti oldukça yerindedir. Arzunun her yıkım eylemi kendinin (arzu olarak özbilincin) yeniden üretimi olduğunu gösterir ve bu yeniden üretimin sonucu yine kesintisiz süren bir yıkım olduğu için, nesne de sürekli bir biçimde arzu için yeniden üretilir.

Arzu bilincin nesneye bağımlı olarak gelişmesini kapsayan bir eylem olmasına karşın, arzusun yeniden-üretimiyle, arzu ve arzusun nesnesi arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu fark arzusun saf eylem olarak nesneden tahrikle üretilmesine rağmen, nesneye karşı geliştirmiş olduğu bir tür kayıtsızlıkla açıklanabilir. Bilincin belirli bir nesneye yönelimi, arzusun üretimi için gerekli olmakla birlikte, arzusun yeniden-üretimi için arzu nesnesini yıkması ve yıkılan nesneye kayıtsız kalmasını gerektirir. Çünkü aksi halde, nesneyi tüketen arzusun doyuma ulaşması kaçınılmazdır. Doyumun gerçekleşmemesinin en önemli nedeni arzusun nesneye dair göstermiş olduğu kayıtsızlıktır. Nesnenin neliğinin arzu için hiçbir önemi yoktur. Bu sayede özbilinç başka bir nesneyi arzulayabilir ve arzu bu denklemde kendisini yeninden ve yeniden üreten özbilincin bir eylemi ve bu eylem dolayısıyla kendilik-inşası (*self-constitution*) olarak ortaya çıkmaktadır. Yeniden-üretimi oluşturan temel motivasyon arzusun ilk nesnenin arzusu olması değil ya da arzusun herhangi bir nesnenin arzusu olması değil, arzusun nesneye yönelimi ve yıkıcılığı içeren saf bir eylem olmasında yatmaktadır. Hegel'in ifadesiyle, “[...] özbilinç, nesneyle olan negatif ilişkisiyle birlikte, nesneyi aşamaz; bu ilişki nedeniyle nesneyi ve arzuyu yeniden üretir” (Hegel, 1977, §175). Bilincin arzusunu dizginlemesi ya da arzusun doyumla sonlandırılması, Hegel'in arzu düşüncesiyle uyumlu değildir. Arzu bilincin kendinden olmayana yönelimi ve bu yönelimle birlikte kendinden olmayandan kendine dönüşü içermesi dolayısıyla, bilincin veya nesnenin arzuyu sönmölendirecek herhangi bir gücü yoktur. Çünkü arzusun kaynağı özbilinç-olmayan nesnedir (Hegel, 1977, §175).

Deleuze'un idealist arzu kavramında bulduğu arzuyu eksiklik üzerinden tanımlama meselesini düşündüğümüzde, Deleuze'un tespitinin Hegel için de geçerli olduğu kanısına varılabilir. Arzu eğer kaynağını bilincin kendinde değil de nesnede buluyorsa ve bu durum bilincin sürekli bir arzu ve onun nesnesinin üretimi ile sonuçlanıyorsa, arzusun bilincin kendinde-

bulunmayan bir şeyin eksikliğinden türetildiği düşünülebilir. Ancak Hegel'in arzu kavramına bütüncül olarak baktığımızda arzunun salt eksiklikten türetildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü eğer arzu salt eksiklikten türetilmiş olsaydı, Hegel arzunun doyumunu nesnenin olumsuzlanmasıyla gerçekleştiğini iddia etmesi gerekirdi. Hegel'in iddiası bunu içermemekle birlikte, arzunun nesneden doğru türetimi dolayısıyla sürekli olan bir üretimi ortaya koyduğunu belirtir. Bu üretimin süreklilik içererek gerçekleşmesinin temel koşulu arzunun olumsuzlanan nesnesiyle eksikliğini gideremiyor ya da daha doğru bir ifade ile doyuma ulaşamıyor oluşudur. Arzu doyumun gerçekleşmesi değil, bilincin nesneden doğru kendine dönüş hareketi olarak değerlendirildiğinde, eksiklik kavramının arzunun tanımlanması ve anlaşılması için mevcut bir koşul olduğu ama yeterli bir koşul olmadığı görülebilmektedir. O halde, Hegel'i Deleuze'ün iddialarına karşı konumlandığımızda, idealist arzu kavramının gerçekleşme koşulunun sadece eksiklik olmadığı, üretimin de etkin belirlenime sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Hegel'in arzu kavramının bilincin nesneden kendine dönüşü ifade ettiğinden yola çıkarak, bu dönüş hareketi için nesnenin bilinç tarafından olumsuzlanması gerektiğini tartıştık. Bu olumsuzlama, nesnenin tüketimi/yıkımı olarak kendisini göstermektedir. Nesnenin arzu nesnesi olarak ele alınması nesnenin tüketimi/yıkımıyla özdeş olmaktadır. Özbilincin arzu olarak eylemi nesnenin yıkımını taşımasının yanında nesnenin arzu nesnesi olarak üretimi ya da arzunun üretimi olarak ortaya çıkar. Bunun yanında bilinç tükettiği nesne haricinde yeni bir nesneye yönelmek için kendisini sınırlandıran herhangi bir etkin neden bulunmadığı için kendisini sürekli bir yıkım-üretim döngüsünde bulur. Bu ise, arzunun sınırsız doyum-suzluğuna işaret eder. Arzu kendi kendisini de tamamlayıp gerçekleştirecek bir doyuma ulaşma konusunda yetkin değildir. Arzu ile eyleyen bilincin tek yapabileceği şey, kendisini bilmek için nesneye yönelim, nesneyi yıkmak ve kendine geri dönmektir. Bu denklem içerisinde özbilincin arzu eylemiyle başka bir nesneye yöneliminin önünde herhangi bir engel bulunamaz. Bu sınırlandırma ancak ve ancak özbilincin kendinin bilinci olduğunu başka bir özbilinçte fark etmesiyle mümkündür. Ancak arzunun üretim ile ilişkisinde önemli olan, özbilinç-nesne arasındaki ilişkiyi örgütleyen fark olduğudur. Bu farkın örgütlediği ilişkinin ortadan kalması, bilincin doyuma

ulaşılabileceği bir olanağı gösterir. O halde, Hegel'in öne sürmüş olduğu argümanlarla ele alındığında, arzunun ve nesnenin sürekli yeniden-üretimi, en az eksiklik ve yıkım kadar, arzunun zorunlu bir belirlenimi olarak ortaya çıkmaktadır.

5. Arzu ve Tatmin

Bir önceki bölümde, arzunun yeniden üretiminin arzu nesnesinin yeniden üretimiyle birlikte gerçekleştiği iddia edildi. Arzunun sürekli üretim etkinliğini sonuca erdirecek olan nedenin, özbilinç ve nesne arasındaki farkın ortadan kaldırılması olduğu öne sürüldü. Bu iddiayı temellendirmek için özbilinç-nesne arasındaki farkın sona ermesiyle ortaya çıkan tatminin, Hegel'in analizinde nasıl gerçekleştiğini tartışmamız gerekmektedir.

Hegel'in arzu analizinden, arzunun hiçbir zaman tatmine ulaşmaya-çağı sonucu çıkarılabilir.⁸ Ancak Deleuze'un iddia ettiği gibi, eğer arzunun eksiklik olarak kurulumu onun yalnızca fantezi üretimiyle sınırlandırsaydı, o zaman arzu Hegel'in çizmiş olduğu analizde de nesnenin yıkımıyla/tüketimiyle eksikliği tamamlayarak fantezi üretimine ve dolayısıyla en azından psikik tatmine ulaşması gerekirdi. Tatminin bu şekilde gerçekleşmemesinin nedeni, özbilince tatmin sağlayan şeyin arzunun nesnesini yıkması ya da

⁸ Tatminin nasıl gerçekleştiği konusunda literatürde farklı görüşler mevcuttur. Tatar'a göre (2001, p. 314) "[...] arzu, öz-bilinç bir başka öz-bilinç ile güç ilişkisi içinde bulunduğu zaman gerçek anlamda tatmin olur. Eğer '*öz-bilinç bir başka öz-bilinç ile tatmine ulaşıyorsa*' [(Hegel, 1977, §175)] bunun nedeni her iki tarafın diğerinin ölümünü istemesi ve kendi hayatını riske atmasıdır". Tatar burada başka bir özbilinçle karşılaşan özbilincin ölümüne mücadelesini arzunun bir eylemi olarak görmektedir. Halbuki Hegel iki özbilincin ilişkisini *tanıma* kavramıyla açıklanmasını önerir (Hegel, 1977, §178) ve ölümüne mücadeleyi iki özbilincin kendilerini diğerlerine karşı ispat edebilecekleri bir ilişki biçimi olduğunu ileri sürer (Hegel, 1977, §187). Bu doğrultuda, arzuyu özbilincin nesnesine yönelik eylemi, tanımayı da özbilincin bir başka özbilince yönelik eylemi olarak ayırmamız gerekmektedir. Kojève bu ayrımın farkında olarak, arzunun doyumsuz yıkıcı eylemini "hayvansal istek" olarak adlandırarak bilincin kendiliğini idrak etmesinde/doyuma ulaşmasında yetersiz olduğunu belirtir (Kojève, 2001, s. 43) ve kendilik bilincinin ya da arzunun doyuma ulaşmasının yolunun tanınmadan geçtiğini ifade eder (Kojève, 2001, s. 45). Bu ayrım yine Hegel'in ifadeleri ile tasdiklenebilir. Hegel emek verilmiş bir nesnenin tüketiminin efendiye haz verdiğini ifade eder ve hemen sonrasında arzunun hazla sonuçlanmamasını tüketilen şeyin bağımsızlığına bağlar (Hegel, 1977, §190). Efendi nesnenin bağımsızlığını köle ve köle emeğiyle dolayımlanmış olduğu için deneyimlemez. Nesnenin bağımsızlığı köle dolayımıyla ortadan kalkar ve efendinin arzusu ile olumsuzlanan/tüketilen nesne bu nedenle haz veya tatmin ile sonuçlanır. Burada da görüldüğü üzere, arzunun yönelebileceği şey başka bir özbilinç olamaz, ancak nesne olabilir. Bu ayrım netleştirilmeden ele alındığında, arzunun efendi-köle ilişkisinde yürütücü kavram olduğu gibi bir çıkarım yanlış bir biçimde ortaya atılabilir. Tatar'da görülen yorum ile Hegel'in metnine yaklaştığımızda, bir özbilincin başka bir özbilinci arzuladığı ya da tüketici/yıkıcı bir biçimde olumsuzladığı gibi yanlış bir sonuçla karşılaşılabilir.

tüketmesi değil, başka bir özbilincin etkinliğini kendi içerisinde barındıran bir nesnenin özbilinç tarafından yıkılıyor/tüketiliyor olmasıdır. Olumsuzun özbilinçte kapsanmasını sağlayan şey ise, nesnenin özbilince başka bir özbilinç dolayısıyla sunuluyor olmasıdır. Başka bir deyişle, özbilinç nesnesini başka bir özbilinç tarafından kendisi için sunulmuş bulduğunda tahmine ulaşabilir.⁹ Bunun için özbilincin arzu olarak kavranması yetersizdir. Çünkü arzu sonsuz bir döngüsellikte nesneye yönelir, nesneyi yıkar/tüketir, kendisini ve nesnesini yeniden üretir. Özbilinç ancak nesneyle fark ilişkisini kopardığında ve nesne ile kendisi arasında başka bir özbilinç koyarak, nesnesini kendisine sunulmuş olarak bulduğunda tatmine ulaşabilir.

Arzunun tatminle sonuçlanmasının tek koşulu, olumsuzu kendinde barındırıyor olmasıdır, olumsuzun ortadan kaldırılması değil. Arzunun özü özbilinçte değil özbilinç-olmayanda, nesnede yatar (Hegel, 1977, p. §175). Arzunun yıkıcı eylemi özbilincin nesneleri tüketimi olarak ortaya çıkarken, arzunun reflektif edimi ortadan kaybolur. Arzu, bilincin özbilinç olarak kendine geri dönüşü de olduğu için bu reflektif edimle birlikte düşünüldüğünde arzunun salt bir yıkım değil bilincin kendine dönüşünü de kapsaması gerekir. Ancak nesnenin yıkımıyla bu geri dönüş sağlanamaz. Bunun için, özbilincin ancak ve ancak kendinde ötekiyi barındırması, olumsuzu kendinde barındırması gerekir. Bu reflektif geri dönüş bize öncelikle özbilincin kendine geri dönüşünü gösterirken aynı zamanda dışsal olan nesnenin yok edilmeden özbilinçte barındırılması gerektiğini ifade eder. Başka bir ifade ile, arzu olarak özbilinç kendisini gerçekleştirmek için kendi yıkıcı eyleminden vazgeçmelidir. Bu vazgeçme arzunun isteği ya da özbilincin iradesi ile değil, yıkılamayacak bir öteki ile karşılaşıldığında mümkün olabilir. Bu öteki, artık arzunun nesnesi olabilecek bir öteki değil, arzunun nesne olarak yıkamayacağı/tüketemeyeceği başka bir özbilinçtir.¹⁰ Kendisiyle aynı olan ama aynı zamanda farkı barından başka bir özbilinç.

⁹ Benzer bir okuma Suther'in yaptığı incelemede de görülebilir (Suther, 2025, s. 14). Suther'e göre Hegel'in arzu tartışmasında tatminin gerçekleştirilmesi için arzunun karşılıklı tanıma mücadelesinde olması gerekir. Suther her ne kadar başka bir bilinç tarafından işlenen veya üzerinden çalışılan arzu nesnesinin tüketiminin tatmin sağladığını doğrudan belirtme de ana iddiası arzu tatmininin rasyonel bir çerçevede gerçekleşmesi gerektiğidir. Buna göre, karşılıklı tanıma özbilinçlerin arasındaki rasyonel bir ilişki olduğu için arzunun tatmini mümkün iken, salt arzu olarak özbilincin tüketimi/yıkıcılığı tatmine ulaşamaz.

¹⁰ Burada özbilincin nesneye arzu ile başka bir özbilince ise tanıma ile yaklaştığını tekrar vurgulamalıyız. Ancak Rockmore'un yorumunda böyle bir ayrım bulunmaz. Ona göre,

Hegel açık bir şekilde, arzunun doyuma ulaşabilmesinin koşulunu, öz-bilincin kendi olumsuz olanı içerisinde barındıran başka bir varlık ile gerçekleştirebileceğini belirtmektedir (Hegel, 1977, §175). Bu başka varlık Hegel'e göre başka bir özbilinçtir ve bu nedenle, “özbilinç kendi tatminine ancak başka bir özbilinçte ulaşabilir” (Hegel, 1977, §175). Hyppolite, arzuyu o kadar çok özbilincin içsel bir belirlenimi olarak görür ki, arzu belirleniminden kopmadan özbilincin belirlenimlerine odaklanır. Arzu olarak özbilincin gerçekleşmesini başka bir arzu olarak özbilincin bulunmasına bağlar. “Özbilinç arzudur, ama arzuladığı şey, kendisi bunu henüz açıkça bilme de kendisidir: arzu kendi arzusunu arzular. Ve bu nedenle, kendisine ancak başka bir arzu, başka bir özbilinç bularak ulaşabilecektir” (Hyppolite, 2000, s. 160). Bu okumanın yerinde olduğunu söylemek güçtür. Çünkü, bir özbilincin başka bir özbilinçle karşılaşması, arzu olarak özbilincin kendini gerçekleştirmesi değil, özbilincin efendi veya köle özbilinçler olarak kendisini gerçekleştirmesi olarak düşünülmelidir. Arzu, özbilincin kendini başka bir özbilinç dolayımıyla bilme konusunda işlevsizdir. Bu nedenle Hegel, özbilincin kendini nesnede değil başka bir özbilinçte görmesinin yürütücüsü olarak *tanıma* veya *karşılıklı tanıma* kavramlarını öne sürmektedir.¹¹

Tahmin ancak ve ancak özbilincin olumsuzunun özbilinçte içerilmesiyle mümkündür ve bunun için gerekli olan belirlenimler Hegel tarafından efendi-köle (bağımsız-bağımlı) özbilinç ilişkisinde gösterilir. Efendi, bağımsız bilinç olarak nesnesini karşısında hazır tüketilebilir olarak bulur. Bunun sebebi kölenin efendi için nesneyi biçimlendiriyor ve ona sunuyor

özbilincin arzusunu tatmin etmesinin yolu ya nesnelerden ya da başka özbilinçlerden geçer (Rockmore, 1997, s. 64). Bu okumanın Hegel'in analizinde geçen özbilincin arzu ve tanıma edimlerindeki nüansını ortadan kaldırdığını belirtmemiz gerekir. Bu ayrımı sofistike bir biçimde kavrayan yorum için bkz. (Pippin, 1999, ss. 159-160) ve (Pippin, 2011, s. 60, s. 82, s. 88).

¹¹ Günay, Hegel'in *Fenomenoloji*'sinde geçen arzu ve tanıma kavramlarına dair yapmış olduğu incelemede literatürde bulunan iki karşıt okuma eksenini önerir. Buna göre, varoluşçu-tarihselci okuma, özbilincin arzu ile özdeşliği yani özbilincin her momentinde arzunun işlevsel olduğunu vurgularken, tanıma-eksenli okumanın ise tanınmayı özbilincin temeline yerleştirdiğini belirtir (Günay, 2017, s. 10). Günay'ın önerisi, bu karşıt okumaların bir aradalığını tesis edebilecek bir olanağa işaret etmektedir—arzunun tanınmada ortadan kalkmadığı ve tanınmanın da arzuyu özbilinçten dışlamayacağı bir birlik (Günay, 2017, s. 17). Her ne kadar bu olanağı Günay Hegel'in metninde gösterme de efendi-köle ilişkisinde efendinin kendini tatmine ancak kölenin dolayımıyla ona sunulan nesnede ulaşabildiğinden hareketle, arzu ve tanıma arasında bir karşıtlık bulunmadığını iddia edebiliriz. Aksine ikisinin de özbilinçte içerilen, özbilincin kendini bilme momentleri olduğu görülebilir, bkz. (Hegel, 1977, §190).

olmasıdır. Efendinin arzu nesnesini kuran ve sunan köle, efendi özbilincin nesnesindeki—efendi tarafından yıkılamayan—ötekidir. Nesnesini tüketen efendi özbilinç, özbilinç kurulumunu kendini dışsallaştırarak (arzunun nesneye yönelimini) ve ötekiyi içererek yani bu dışsallığı içselleştirerek (kölenin efendiye sunduğu nesneyi tüketerek) kendini tatmin eder. Tahmin, dolaylı (verili olan) nesnenin yıkımıdır. O halde, özbilinç tatmine ancak ve ancak efendilik özbilincinde ulaşabilir. Başka bir ifade ile, özbilinç arzusunun tatminini ancak efendilik eyleminde gerçekleştirir ama nesne başka bir özbilinç tarafında biçimlendirilmiş bir nesne olmalıdır. Butler'ın ifadesi ile “[...] arzunun tatmini sadece arzunun reflektif yapısını yansıtan bir nesnede bulunabilir” (Butler, 2012, s. 40). Efendinin arzu nesnesi, başka bir özbilinç tarafında biçim değiştirilmiş ve efendiye sunulmaya hazır hale getirilmiş nesne olmalıdır ki, efendi nesnenin yıkımıyla tatmine ulaşabilsin.

Özbilincin arzu belirlenimi ile ulaşmaya çalıştığı kendinin bilgisi, özbilinci başka bir özbilinç ile ilişki kurmaya götürmektedir. Hegel'in ifadesi bu noktada daha anlamlı bir yapıya kavuşur: “[...] bir özbilinç başka bir özbilinç için vardır” (Hegel, 1977, §177). Efendi için arzusunun tatmini yalnızca başka bir özbilinç (köle) ile mümkündür. Efendinin tatmine ulaşabilmesinin koşulu, başka bir özbilincin efendi için var olması ve efendiye kendi biçimlendirdiği nesneyi sunmasına bağlıdır. Başka bir ifade ile, köle efendi için nesneyi biçimlendirdiğinde, nesnesine özbilincin refleksifliğini vermektedir ve bu, efendi bilincin nesnede kendini tamamlayabileceği bir tatmine ulaşmasını sağlar.

Arzunun yapmayı başaramadığı şeyi, efendi başarır, yani [karşısındaki] şeyi bitirmeyi (*fertig*) ve nesnenin hazzıyla tatmine ulaşmayı. Arzu, şeyin bağımsızlığı nedeniyle bunu başaramamıştır; ama köleyle kendisi arasına şeyi [nesneyi] sokan efendi, kendisine yalnızca şeyin bağımlı tarafını alır ve onun saf hazzına sahip olur; ama bağımsızlık tarafını onu işleyen köleye bırakır (Hegel, 1977, §190).

Nesne, arzu olarak özbilincin direkt erişemediği, kölenin biçimlendirmesiyle dolaylanmış nesne olduğunda, özbilincin tatmini bu dolaylı nesnenin tüketimiyle/yıkımıyla gerçekleştirilebilir.

Hegel'in analizinden arzu ve tatmin ilişkine dair çıkaracağımız sonuç, arzunun kendi eylemini tatminle sonuçlandırmaya yeterli olmadığıdır. Tatminin gerçekleşmesi için bağımsızlığı ortadan kaldırılmış nesnenin

tüketilmesi gereklidir. Bağımsızlığını kaybetmiş nesne, biçimlendirilmiş nesne ya da bir özbilinci bu biçimlendirme ile kendinde taşıyan nesne, başka bir özbilince sunulduğunda, arzu doyuma ulaşabilir. Ancak bunu yalnızca efendi için nesneyi biçimlendiren köle gerçekleştirebilir—ne tek başına efendi özbilinc ne de tek başına köle özbilinc arzularını tatmine ulaştırma yetkinliğine sahiptir. Arzu olarak özbilinc nesnesinin bağımsızlığını ortadan kaldıramaz çünkü nesne kendisini yeniden ve yeniden üretir. Buradaki önemli nokta, ne köle ne de efendi özbilincin arzu olarak özbilinc kavramına sahip olmamalarıdır. Arzu, efendi ve köle bilinci tanımlayıcı ya da efendi ve köle bilinci belirleyen bir kavram değildir. Efendi ve köle ve bunların bağımlılık ve bağımsızlık ilişkisinin ana kavramı tanıma veya karşılıklı tanınmadır. Bu nedenle, arzunun tatminle sonuçlanmayacağını ve tatmin için gerekli koşulun, arzulayan özbilinc haricinde başka bir özbilinc biçiminin nesneyi arzulayan özbilince sunması olduğunu iddia edebiliriz. Dolayısıyla eksiklik olarak tasarlanan arzunun tatmine ulaşmayı istemesi ve kendisini sadece tatmine ulaşma konusunda motive etmesi Hegel açısından uygun değildir. Aksine, arzunun eksiklik kavramıyla kurgulanması, arzunun hiçbir zaman tatmin edilemeyeceği ve arzu olarak özbilincin kendisini hiçbir zaman doyuma ulaştıramayacağını göstermektedir.

Sonuç

Bu makalede, Deleuze'ün idealist arzu kavramına karşı öne sürmüş olduğu eleştirinin Hegel nezdinde ne kadar geçerli olduğu incelenmiştir. Bu inceleme için, öncelikle Deleuze'ün sunmuş olduğu eleştiri ele alınmıştır. Deleuze'ün incelemesi, idealist felsefe geleneği içerisinde alınılan arzu kavramının eksiklik ve elde etme denklemi üzerinden kurulduğunu, idealist arzunun aktüel üretici etkinliği görmezden geldiğini ve üretimi yalnızca psikik fantezi üretimi olarak sınırlandırıldığını dair eleştirileri içermektedir. Deleuze'ün çizmiş olduğu idealist arzu kavramının Hegel nezdinde geçerli olup olmadığının incelenmesi için, öncelikle Hegel'in fenomenoloji projesindeki arzunun konumu belirlenmiştir. Bu incelemede, arzunun özbilincin kendi kurulumu için ortaya çıkan, nesneye yöneliş ve nesneden özbilince geri dönüş hareketi olarak görülmesi gerektiği iddiası öne sürülmüştür. Bu hareketin belirlenimlerinin ne olduğuna dair araştırma, yıkıcılık, yeniden-üretim ve tatmin kavramları ekseninde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ile, arzu olarak özbilincin nesneye yönelişinin nesneyi

yıkıttığı/tükettiği, ancak her yıkımın özbilinci başka bir nesneye yönelttiğinden hareketle, arzunun süreklilik barındıran bir yeniden-üretim olduğu iddia edilmiştir. Deleuze'ün idealist arzu anlayışında görmüş olduğu eksiklik, elde etme ve tatmine ulaşma denkleminin Hegel açısından geçerli olmadığı gösterilmiştir. Özbilinç olarak arzu, tatmine ulaşma konusunda yetersizdir. Tatmin özbilinç için nesnenin bağımsızlığını ortadan kaldırılması ile ulaşılabilirliği ve bunun ancak başka bir özbilinç tarafından işlenmiş nesnede gerçekleşebileceği öne sürülmüştür.

Hegel'e göre arzu, psişik olmayan özbilincin ikili eylemi olarak kendisini gösterir. Arzu yıkıcıdır yani nesnesini tüketir ve sürekli yıkıcı edimiyle nesnesini ve kendisini yeniden-üretir. Bu üretim sınırsızdır ve arzu doyum-suzdur. Çünkü özbilinç tahmine ancak ve ancak nesnenin kendisine başka bir özbilinç dolayımıyla sunulmasıyla ulaşabilir. Deleuze'ün iddiası, idealist arzu kavramının tüketen arzuyu eksiklik düzleminden kurarak, arzunun psişik bir eylem olarak elde etme/doyum ile sınırlandırıldığını öne sürer. Eğer Hegel haklıysa, arzunun üretici eylemi onun eksiklikle motive edilmiş yıkıcı eyleminden ayrılamaz. Hegel'in arzu analizinin ayrıntılı incelemesi ile, Deleuze'ün arzu pozisyonlarını (eksiklik olarak arzu ve üretim olarak arzu) antagonistik bir biçimde yerleştirmesinin geçerli bir karşıtlık yaratmadığı sonucuna varılabilir. Karşıt olarak kurulan pozisyonların, Hegel'in analizi çerçevesinde birbirlerini tamamlayıcı momentler olduğu görülebilmektedir.

Sonuç olarak, iki nedene dayanarak Deleuze'ün eleştirel arzu okumasının Hegel nezdinde ikna edici olmadığını iddia edilebilir: a) Eksiklik içeren arzu kavramı aktüel üretimi içerir ve bu üretim salt fantezi üretimi değil, nesnenin arzu nesnesi olarak ve özbilincin kendilik inşası olarak aktüel üretimidir. b) Eksiklikle motive edilmiş arzu, elde etmeyi/tatmini kendi başına gerçekleştiremez. O halde, her ne kadar eksiklik Hegel'in arzu kavramına içkin olsa da arzunun elde etme/doyumla sonuçlanmadığı ve dolayısıyla Deleuze'ün idealist arzu okumasına atfettiği eksiklik ve elde etme üzerinden bir kurgulanan arzu kavramının, yaptığımız çapraz okuma sonucunda Hegel için geçerli olmadığı öne sürülebilir.

Kaynaklar

- Buchanan, I. (2008). *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus: A Reader's Guide*. Continuum.
- Butler, J. (2012). *Subjects of Desire: Hegelian Reflections in Twentieth-Century France*. Columbia University Press.
- Colebrook, C. (2013). *Gilles Deleuze* (C. Soydemir, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Deleuze, G., & Guattari, F. (2000). *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota Press.
- Gao, J. (2013). Deleuze's Conception of Desire. *Deleuze Studies*, 7(3), 406-420. <https://doi.org/10.3366/dls.2013.0120>
- Günay, S. (2017). Öz-Bilinç: Arzu ve Tanınma. *Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları, Hegel*(27), 9-18.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of Spirit* (J. N. Findlay, Ed.; A. V. Miller, Çev.). Oxford University Press.
- Hegel, G. W. F. (1986). *Phänomenologie des Geistes* (E. Moldenhauer & K. M. Michel, Ed.). Suhrkamp.
- Honneth, A. (2009). From Desire to Recognition: Hegel's Account of Human Sociality. İçinde, *Hegel's Phenomenology of Spirit: A Critical Guide*, (D. Moyar, & M. Quante, Ed.). Cambridge University Press, ss. 76-90. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511487286.006>
- Houlgate, S. (2013). *Hegel's Phenomenology of Spirit: A Reader's Guide*. Bloomsbury.
- Hyppolite, J. (2000). *Genesis and Structure of Hegel's Phenomenology of Spirit* (S. Cherniak & J. Heckman, Çev.). Northwestern University Press.
- Kalkavage, P. (2007). *The Logic of Desire: An Introduction to Hegel's Phenomenology of Spirit*. Paul Dry Books.
- Kojève, A. (2001). *Hegel Felsefesine Giriş* (S. Hilav, Çev.). YKY.
- Pippin, R. B. (1999). *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*. Cambridge University Press.

- Pippin, R. B. (2011). *Hegel on Self-Consciousness: Desire and Death in the Phenomenology of Spirit*. Princeton University Press.
- Rockmore, T. (1997). *Cognition: An Introduction to Hegel's "Phenomenology of Spirit"*. California University Press.
- Rosen, S. (2000). *G. W. F. Hegel: An Introduction to the Science of Wisdom*. St. Augustine's Press.
- Suther, J. (2025). The Desire for Desire: Hegel's Constitutive Model of Rationality in Chapter IV. *European Journal of Philosophy*. <https://doi.org/10.1111/ejop.13053>
- Tatar, B. (2001). Hegel'in Zihin Fenomenolojisi'nde "Arzu" (Desire) Kavramı Üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(12-13), 307-317.

Öz: Deleuze, idealist felsefenin arzuyu eksiklik ve elde etme ile kavramsallaştırılmasını eleştirir ve idealist arzu kavramında üretimin fantezi üretimine indirgenmediğini belirtir. Arzunun saf üretim ile anlaşılabilceği yönünde bir alternatif arzu kavramı önerir. Bu eleştiri, idealist bir düşünür olan Hegel'in arzu kavramının yeniden değerlendirilmesine olanak tanır. Bu makale, Hegel'in Tinin Fenomenolojisi'nde geçen arzu kavramını, yıkıcılık, üretim ve tatmin kavramları ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu makalede, Deleuze'ün geliştirmiş olduğu eksiklik kavramını dışlayan üretim olarak arzu anlayışının, Hegel'in arzu kavramında içerildiği ancak Deleuze'de görüldüğü biçimiyle arzunun temel özelliği olarak ele alınamayacağı iddia edilecektir. Hegel'in analizinden çıkarılabilecek sonuç olarak, arzunun eksiklik ve eksiklik sonucu ortaya çıkan yıkıcılığı, arzudaki üretim etkinliği için zorunlu olduğu ve Deleuze'ün idealist felsefeye atfettiği eksiklik ve elde etme arasında tanımlanan arzu eleştirisinin, Hegel'in arzu analizi açısından yeterince ikna edici olmadığı savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Deleuze, arzu, eksiklik, üretim.

